

Karl Gerhard och andra världskriget

Eftermiddagsföreläsning i regi av ABF Stockholm och PRO kultur i ABF-huset 9/4 2010 med författaren och f d mångårig ledarskribenten i Aftonbladet, Karl Olof Andersson, författaren och journalisten Henrik Arnstad och trubaduren och författaren Ulf Bagge som även var dagens arrangör.

Tidpunkten, den 9 april 2010, på dagen 70 år efter tyskarnas anfall på Norge och Danmark under andra världskriget, var väl vald för ett program om Karl Gerhard som underhållningsartist och antinazist under kriget. Så var också Z-salen fullbelagd efter att mötet fått flytta från Sändersalen till husets största sal – en symbolisk flytt så tillvida att man rört sig från diplomaten Sandler till frifräsaren Zeth Höglund, som Karl Olof Andersson påpekade.

Han inledde med att berätta att Karl Gerhard var född 1891 och gjorde sitt första framträdande som revyartist på Fenixpalatset vid Norra Bantorget 1919 – närmast av en slump. Han hade velat bli skådespelare men fick hoppa in för Karl Evert, vid sidan av Ernst Rolf den störste revyartisten vid den här tiden. Karl Gerhard lutade från början mest högerut, hans första revy, 1920, hette "Var så god, det är serverat", där han gycklade med den "kungliga svenska arbetaren" med Socialdemokraten nedstucken i fickan på sin fina mundering. Men redan i början av på trettiotalet svängde Karl Gerhard vänsterut. I revyn "Oss greker emellan" 1933 parodierades både Hitler, Goebbels och Göring. 1939 framfördes en antifascistisk föreläsning på auditorium vid Norra bantorget. Karl Gerhard hade tagit med sig sina egna stjärnor, Börje Rosenbaum, senare känd som Victor Borge, Käthe Rolfsen m fl men när föreläsningen skulle ges den 9 april brast hela ensemblen i gråt och det hela upplöstes i kaos efter det tyska intåget i Norge och Danmark. Det svenska antifascistiska motståndet fanns alltså, men eftermälet har dock främst gällt den svenska eftergiftspolitiken, menade både Karl Olof Andersson och Henrik Arnstad – detta efter många års tystnad sedan Per Albin lagt locket på direkt efter kriget med sina ord om att "vi har fört kampen på vårt sätt. Vi har gjort vårt". På nittiotalet kom dock granskningen av Sveriges roll under andra världskriget igång genom det stora vetenskapliga projektet "Sverige under andra världskriget" som avsatt en rad avhandlingar m m.

Karl Gerhard kom att spela en aktiv roll i detta skeende vid två tillfällen, dels när han mötte den ryska ambassadören Alexandra Kollontay i samband med fredsförhandlingarna mellan Finland och Sovjet efter finska vinterkriget och dels genom sin berömda sång "Den ökända hästen från Troja" till musik av en rysk revolutionssång i bearbetning av Lillebror Söderlund. Den framfördes efter slaget om Storbritannien den 8 augusti 1940. Därefter var andra världskriget i princip slut, menade Henrik Arnstad, tyskarna hade vunnit och i Sverige härskade skräcken. I Danmark hade 15 000 danskar omedelbart anmält sig frivilligt till Waffen SS och Frankrike var besegrat. I Sverige väntade man bara på sin tur. Men Karl Gerhard stod på sig satte upp sin antinazistiska revy "Gullregn" – det var modigt gjort. Hade tyskarna tågat in då hade han blivit skjuten i huvudet.

Henrik Arnstad, som bl a skrivit ett prisat verk om Sveriges utrikesminister under andra världskriget, "Spelaren Christian Günther", berättade dock om en annan hjälte, nämligen Gösta Engzell vid UD, som efter att först ha avvisat judiska flyktingar sedan, efter en personlig kris, blev den som gjorde Sverige till det land som tog emot flest judiska flyktingar under kriget –och detta långt före vändpunkten vid Stalingrad i januari 1943. Arnstad diskuterade också de delvis motsägelsefulla uppgifterna om hur pass nazianstuckett Sverige var under kriget och påpekade att svenska nazistpartier under kriget samlade under en procent av rösterna och inte ens ställde upp i valet 1945. Samtidigt accepterade vi tyska trupptransporten genom division Engelbrecht, i samband med den sk midsommarkrisen 1941, och sålde järnmalm till tyskarna under kriget. Men den svenska demokratin höll trots allt, inklusive en förhållandevis stor yttrande-och pressfrihet och Arnstad menade att det sannolikt var detta som gjort att Sverige även i dagens läge har ett främlingspolitiskt parti på knappt fyra procent medan motsvarande partier på andra håll, även i Norden, räknar mellan 15 och 25 procent. Karl Olof Andersson påminde om Olof Palmes ord när

han betackade sig för den "retroaktiv heroismen" bland dem som på årtiondens avstånd kritiserade Sveriges eftergifter till tyskarna under kriget. Om Sverige hade deltagit i kriget skulle det ha kostat 300 000 svenskar livet, menade Andersson, mot vilket Arnstad invände att om Sverige hade gått med hade kriget förhoppningsvis förkortats med ett år, 20-25 tyska divisioner hade stupat i Sverige och Auschwitz hade kunnat öppnas ett år tidigare än vad som nu blev fallet.

Per Olof Andersson påminde om ett dystert akpitel i svensk krigshistoria, nämligen att vi skickade tillbaka tyska desertörer, som flytt till Sverige från det ockuperade Norge, till en säker död. Om bland annat detta har han skrivit i sitt flerbandsverk "Vårt dramatiska sekel" om 1900-talet. Han höll inte med om att Sverige skulle vara särskilt beskedligt och tog protesterna mot Vietnamkriget som exempel på politiskt mod, särskilt från Olof Palmes sida. Han påminde också om att Aftonbladet var den första tidningen i världen som skildrade Förintelsen genom en sk "inbäddad reporter" som fick följa med de tyska trupperna österut 1941 – detta trots – eller tack vare – att AB under kriget var en tyskvänlig tidning. Under rubriken "Judisk karavan" skildrade han de sk Einsatzstyrkornas massaker på 5000 judar genom nackskott i litauiska Kalnis.

Arnstad såg detta som ett sexempel på den dubbla hållning som ofta präglade Sveriges insatser under kriget och underströk även att kriget var långt, hela sex år, och att många hann ändra ståndpunkt under tiden. En del attraherades av att vi som "arier" skulle införlivas i det nya tyska riket och där spela en framträdande roll, och andra ryggade tillbaka inför detta framtidsscenario. Speciellt framavlade "ariska" barn blev ofta djupt olyckliga, visar studier efter kriget. Partiförbudet mot kommunisterna, som tyskarna krävde, blev aldrig av eftersom man då hade blivit tvungen att förbjuda nazistpartierna också, såsom varande odemokratiska. Transportförbudet av anti-nazistiska tidningar kringgicks genom att tidningsbuntarna hämtades vid stationen och distribuerades av frivilliga, osv.

Till allt detta framförde Ulf Bagge några av Karl Gerhards mest kända och älskade kupletter, bl a "Alla de gamla fina märkena" där han beskriver hur de fina franska vinerna förvandlas till tyska märken vid det förnäma middagsbordet, och "I skuggan av en stövel" som sjöngs av Zarah Leander 1934. Zarah Leander gjorde sedan karriär i Tyskland och hade efter kriget svårt att återuppstå på en svensk scen, men Karl Gerhard menade att hon var helt opolitisk, behövde tjäna pengar för att försörja sina tre barn, och introducerade henne på nytt och den svenska publiken förlät henne. Under hela kriget tillhörde antisemitismen "bakgrundsbruset", menade diplomaten Sven Grafström som i sin dagbok citerar Christian Gunther när han säger, på tal om att rädda judar, att "de är ju människor, de också."

Kerstin Vinterhed